

MUĞLA AĞZININ KARAKTERİSTİK BİR ÖZELLİĞİ

Mehmet KARA

Anadolu ağızlarında, hâl ekleri arasında en sık görülen yer değiştirme olayı, yükleme hâli ile yönelme hâli arasında olmaktadır. Bu olay, başta Güney-Batı Anadolu ağızları olmak üzere, bütün Anadolu ağızlarında sıkça görülmektedir.¹

Uygurcanın *n* lehçesi metinlerinde yükleme hâli için *+ıg / +ig* ekleri yerine, bazen *saw / sawağ* ve *temir / temireg* kelimelerinde olduğu gibi *+ağ / +eg* ekleri de kullanılmaktadır. Günümüz Anadolu ağızlarında, özellikle bazı Batı Anadolu ağızlarında da, benzer bir şekilde *bohçaları / bōçulara, sinileri / sinilere* örneklerinde olduğu gibi *+ı / +a* değişmesi vardır.²

Zeynep Korkmaz; *+ı / +i, +a / +e* yükleme hâli eklerinin, Eski Türkçedeki *+ıg / +ig, +ağ / +eg* eklerindeki *+ğ / +g* ünsüzlerinin zamanla eriyip kaybolması sonucunda oluştuğunu ve bunlardan *+a / +e* eklerinin, daha çok Manisa, Soma, Denizli-Çivril ağızlarında yaşadığını ifade etmektedir.³

Anadolu ağızları; bazı arkaik şekilleri olduğu gibi devam ettiren bir koruyuculuk vasfı taşımaktadır ve bu sebeple de, *+a / +e* yükleme hâli ekleri gibi bazı ekler, Anadolu ağızlarında kullanılan ve Eski Türkçenin birer kalıntısı niteliğini taşıyan eklerdendir.

Genel olarak Güney-Batı Anadolu ağızlarında kullanılan; ancak, Muğla ağızında daha çok rastlanan yükleme hâli ekinin yönelme hâli eki yerine kullanılması hâdisesi birçok Türkoloğun dikkatini çekmiştir.

Muğla ağızı üzerine yapılan diğer bazı çalışmalar ise, Muğla ağızına özgünlük kazandıran fiil çekimleri ve bu çekimlerden şimdiki zaman ekinin aldığı biçimler üzerinde durulmuştur.

1. *-yuru / -yori* şimdiki zaman eki: *geliyoru* "geliyor" (K 94/7), *oluyoru* "oluyor" (K 102/21)

2. *-yo* eki: *oluyo* "oluyor" (K 101/16), *okuduyo* "okutuyor" (K 102/7)

¹ Ahmet Buran, *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim Ekleri*, Ankara 1996, s. 124

² Zeynep Korkmaz, Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler, *Türk Dili Araştırmaları I*, Ankara 1995, s.212

³ Zeynep Korkmaz, *age*, s. 212

3. *-ip/-ip zarf-fiili* ve *dur- yardımcı fiilin* geniş zamanı ile: *satıp duru* "satıyor" (C 111), *deyip durula* "diyorlar" (C 114)
4. *-ip /-ip zarf-fiili* ve *bar- yardımcı fiilin* geniş zamanı ile: *gidip-barıs* "gidiyoruz" (K 95/14), *gidip-barın* "gidiyorum" (K 100/19, 102/13), *yatıp-barımış* "yatıyormuş" (K 93/7)
5. *-a / -e zarf-fiili* ve *ko- yardımcı fiili* ile: *yatı-ğö* "yatadur, sürekli yat" (K 100/23), *oturu-ğö* "otur dur, sürekli otur" (K 95/33), *-yarın āşam için hazırlık yapa-ğösun.* "yapadursun, sürekli yapsın" (C 114)
6. *-ip /-ip zarf-fiili* ve *bat-(<yat- ?) yardımcı fiilin* geniş zamanı ile: *yuğurup-batırın* "yoğuruyorum" (K 100/21), *ğatıp-batı* "katıyor" (C 138), *ğälämē-patırın* "gelemiyorum" (K 95/13)

Zeynep Korkmaz⁴ ve Ahmet Caferoğlu⁵, buradaki *bat-* yardımcı fiilin, Türk şivelerinden bazılarında şimdiki zamanın meydana gelişinde rol oynayan *yat-* yardımcı fiili olduğunu, *-ip* ekindeki *p*'nin tesiriyle *bat-* şekline girdiğini ifade etmektedirler.

Ahmet B. Ercilasun, Muğla ağızında kullanılan şimdiki zaman şeklinin bütün şekillerini derli toplu olarak vermiş⁶ ve Muğla ağızına has *alıyomaz* "almıyor" (C 111), *ğäliyuma-mıñ?* "gelmiyor musun?" (K 95/13), *diziveyuma-mıñ* "dizivermiyor musun?" (K 95/11) ... gibi, sadece olumsuz çekim için söz konusu olan, olumsuzluk eki ve şimdiki zaman eki *-yo*'dan sonra gelen şekillere dikkati çekerek, bu yapıları incelemiş ve etimolojisini yapmıştır.⁷

*-Yo şimdiki zaman eki, bilindiği gibi bir yardımcı fiilin geniş zamanın kısaltılmış şeklidir. (yorı-r > -yorı > -yor > -yo) Nitekim bu ağızda yorı-r şekline çok yakın olan -yorı eki de bulunmaktadır. -Yomaz şekli de aynı yardımcı fiilin olumsuz geniş zamanı -yorı-maz'dan çıkmıştır: geliyomaz < geliyorumuz < gele yorımaz. Dolayısıyla Muğla ağızında yorımaz kelimesinin, önce orta hece ünlüsünün düşmesiyle -yormaz, sonra da r düşmesi ile -yomaz şeklini alması çok tabiidir.*⁸

Daha sonra Tuncer Gülensoy, *Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki* adlı makalesi ile ekin, önce tarifini, sonra da Türkçenin tarihî gelişmesi içerisinde takip ettiği yolu belirterek, Anadolu ağızlarındaki kullanımını vermiştir.⁹

⁴ Zeynep Korkmaz, *Güney-Batı Anadolu Ağızları. Ses Bilgisi (Fonetik)*, I. Bas., A. Ü. DTCF Yay., Ankara 1956

⁵ Ahmet Caferoğlu, Muğla Ağızı, *TDAY-Belleten*, Ankara 1962, s. 107-130

⁶ Ahmet B. Ercilasun, Muğla Ağızında Kullanılan Bir Şimdiki Zaman Şekli, *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara 1983

⁷ Ahmet B. Ercilasun, agm, s. 262

⁸ Ahmet B. Ercilasun, agm, s. 262

⁹ Tuncer Gülensoy, *Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki*, *TAKE*, Ankara 1985, s. 281-295

Nurettin Demir, Muğla ve Aydın (Bozdoğan ilçesi) ağızlarında kullanılan *-ik gelir* şeklinde, yeni bir şimdiki zaman eki tespit etmiş ve bu ekin kökenini, ekin kullanıldığı bölgeyi, ekin birlikte kullanıldığı fiilleri ve ekin görevini, ayrıntılı bir şekilde araştırmıştır.¹⁰

Gāşıdan gelik-gelir Mēmet Çavuşolu (C 116)

İsan bi kəri gāli. Yarın gini mi gālik-gāliñ? (K 99/30)

Biz de, Muğla ağzına has bu özelliklere ilâveten yeni birtakım özellikler tespit ettik. Bu özelliklerin bazıları, Güney-Batı Anadolu ağızlarında da görülmesine rağmen, Muğla ağzındaki kadar, kurallı ve sık bir kullanıma sahip değildir.

Muğla ağzında; bu özellikleri, üç grupta toplayabiliriz:

1. Karşılıklı ünsüzlerdeki tonsuz ünsüzlerin tonlulaşması:

t > d, p > b, s > z, k > ğ, k > g

-dās diniñ içinä iki älinä sa'mış. "Testinin içine elini salmış." (K 97/21)

-tüdün kāsdik gāldik başındı uy'lāşıyoz. "Tütün kestik geldik başında çalışıyoruz." (K 102/19)

-cıĝ yolları bak dedi. "Çık yollara bak dedi." (C 114)

-o dagıgi "o dakika" (K 94/9), -daş üsdüni "taş üstüne" (C127), -düşdüm zerhoş eline (C 120) babıç "pabuç", ğadın "kadın", ğendi "kendi", bekmez "pekmez", ğahbe "kahpe", esgi "eski", zohramız "soframız", edrafını "etrafını", işde "işte", ğapı "kapı", yüreg "yürek" ... gibi

2. Karşılıklı ünsüzlerden tonsuz ünsüzlerin tonlulaşması sonucunda geniş ünlülerin daralması:

-Añırē gidip di nē di bulcāsın? "Ankara'ya gidip de nerede bulacaksınız?" (K 96/45)

-işdi bölü bölü vaki' geçiriyoz. "İşte böyle böyle vakit geçiriyoruz." (K 102/3)

-ĝızı isdimiyä gidälä hindi. "Kızı istemeye giderler şimdi." (K 100/1)

-işdi bu alcēn ĝıs. "İşte bu alacağın kız." (K 99/27)

-hädä git sāni isdimen" demiş. "Haydi git seni istemiyorum" demiş. (K 97/26)

-bu ğudan. "Bu kadar." (K 97/15,19)

-ünnen Mısdı vē di. "Seslenin Mustafā diye." (K 95/4)

-suyu ğuiyuru. "Suya koyuyor." (K 99/56)

-nohumunan dı şäkä davı dı cā'lä. "lokumla da şeker dağıtacaklar." (K 100/2)

¹⁰ Nurettin Demir, Güney-Batı Anadolu Ağızlarında Kullanılan Şimdiki zaman Eki, -ik gelir, *Uluslararası Türk Dili Kongresi, (26 Eylül- 1Ekim 1992)*, TDK Yay., Ankara 1996

-o dagigi. "O dakika" (K 94/9)

-gocu **g**ovān başını çık. "Koca kavağın başına çık." (C 126)

-başgı müştelē va. "Başka müşteriler var." (C 111)

-başgı yerde dā ucuz alırım. "Başka yerde daha ucuz alırım." (C 111)

-isaf mähri mäte gämiş. "İnsaf merhamete gelmiş." (K 94/19) Burada daralmanın olabilmesi için tonlu bir ünsüz gerekmektedir ve bunun için h ≈ r metatezi oluşmuştur.

3. *Tonlu ünsüzlerin yanındaki geniş ünlülerin sistemli bir şekilde daralması (Bu özellik Muğla ağzında çok sık olarak görülmektedir.):*

-sini üstün **dü** bulgurum. "Sini üstünde bulgurum." (C 119)

-dünyada bi dāni gadın varı_mış, **di** Adem alāissālam var_ımış. "Dünyada bir tane kadın varmış bir de Adem aleyhis'selam varmış." (K 96/42)

-güvē **di** gaifaya gidä. "Güve de kahveye gider." (K 100/13)

-sōnu **bubası** gämiş. O **du** "alen" demiş. "sonra babası gelmiş. O da "alayım" demiş." (K 94/17)

-sōnu sekiz yaşındı bi olan çocū var_mış. "Sonra sekiz yaşında bir oğlan çocuğu varmış." (K 94/12)

-getirin kını yakalım. "Getirin kına yakalım." (C 112)

-ğarı yoq parı _da yoq. "Karı yok para da yok." (C-ADÜM-I 138)

-hociya sōdum dedi. "Hocaya sordum dedi." (C-ADÜM-I 138)

-sen dāları **gölü** **gölü** gez demiş. "Sen dağları güle güle gez demiş." (C 128)

-bi **ğar_tavuk yuvu** yapmış. "Bir kara tavuk yuva yapmış." (C 129)

-sōna o **ruyu** yavrulamış. "Sonra oraya yavrulamış." (C 129)

-aman aldır **mı**. "Aman aldırma." (C 114)

-isan bi **kāri** gāli. "İnsan bir kere gelir." (K 95/30)

-sān **yailıyı** göçü_müyon? "Sen yaylaya göçüyor musun?" (K 95/32)

-ge **ci** kalkarıs erkimiz. "Gece kalkarız hepimiz." (K 101/3)

-anası **nı** **bubasını** beñziyoma_mı? "Anasına babasına benzemiyor mu?" (K 96/39)

-anası **ālımıya** başlamış. "Annesi ağlamaya başlamış." (K 97/29)

-kendini münasip bulu mamış. "Kendine uygun bulamamış" (K 98/11)

-hamır **yuğurup_batırın** "Hamur yoğuruyorum." (K 100/27)

-uzak mamlika'lara... "Uzak memleketlere..." (K 101/13)

-yamır yağasa zāhrāmiz ... "Yağmur yağarsa zehremiz (buğdaylarımız)..." (K 101/15)

- Mūliya gızın nikānı gidāris. "Muğla'ya kızın nikahına gideriz." (K 100/4)
- gızı isdimiyā gidālā hindi. "Kızı istemeye giderler şimdi." (K 100/1)
- ayvı gibi gül gibi. "Ayva gibi gül gibi." (C 127)
- ğarı dāda gar galmadı. "Kara dağda kar kalmadı." (C 127)
- ōriya çamaşı yı kımıya gelmiş. "Oraya çamaşır yıkamaya gelmiş." (C 126)
- pınarı su sulımıya gek gelmiş. "Pınara su sulamaya geliyormuş." (C 126)
- gocu govan başını çık. "Koca kavağın başına çık." (C 106)
- su işmi kēk olūsun, demiş. "Su içme geyik olursun demiş." (C 126)
- gocu ğarı, gocu çakmak daşı. "Koca karı, koca çakmak taşı." (C 125)
- başlamış kenilere govurmā. "Başlamış keneleri kavurmaya." (C 125)
- endirdilā gāri ar bıdan. "İndirdiler gayrı arabadan." ((K 99/33) arabadan > arı bıdan > ar bıdan
- bu gülün sābı nerdi? "Bu gülün sahibi nerede?" (K 99/53)
- dil acık ğa bı çala. "Dil azıcık kaba söyler." (K 102/21)
- bir kilo sabına üş pañılotu aldık "Bir kilo sabunu üç liraya aldık." (K 101/23)
- bir gün Bākiyanin āvdi toplantı etcās. "Bir gün Bakiyenin evinde toplantı edeceğiz." (K 95/16)
- sōra o du iki yol vāmiş. "Sonra orada iki yol varmış." (C 125)
- iş di bölü bölü vaki' geçiriyoz. "İşte böyle böyle vakit geçiriyoruz." (K 102/3)
- bön inim gili di otūmea gidām. "Bugün inimgile de oturmaya gidelim." (K 95/4)

Muğla ağzında çok az da olsa ünlü genişlemesi de görülmektedir. Bu hâdiseye on iki kelimedede rastladık:

- yörüdü basdı yerdi çömen biter_ imiş basasıya. "Yürüdüğü bastığı yerde çimen bitermiş basınca." (K 98/16)
- sōra gine yokarı çek bize. "Sonra yine yukarı çek bizi." (C 125)
- anası ölüyo bonun. "Annesi ölüyor bunun." (C 123)
- bōri, borda "Bura, burada" (K 100/18, 23)
- bōnun "Bunun" (C 123)
- ne güççüksün ne böyüksün ... "Ne küçüksün ne büyüksün ..." (C127, 128)
- ākedeşim ince boreg isder. "Arkadaşım ince börek ister." (C 122) boreg şekli, metinlerde bir defa geçmektedir, daha çok "börek" şekli kullanılmaktadır. (K 98/23, 24, 25, 26)

Dokuz kelimedede ise, tonsuz ünsüzlerin yanındaki geniş ünlülerin daraldığını tespit ettik:

- ötü yandan bi guzgun gelmiş. "Öte yandan bir kuzgun gelmiş." (C 127)
- söz annamas ormancı çekmiş ğa fıya. "Söz anlamaz ormancı çekmiş kafayı." (C 115)
- bi kaç arkı deş ... "Birkaç arkadaş ..." (C 114)
- Çavdırlı güççük Üsenin ıfa mintanı. "Çavdırlı küçük Hüseyin'in cefa elbisesi." (C 116)
- pençiresi perdeli. "Penceresi perdeli." (C 121)
- Mıstıfama hurmuşla. "Mustafamı vurmuşlar." (C 123)
- ğiz ötiye bakı_vemiş. "Kız öteye bakıvermiş." (C 126)
- sallandı pençiden aşıya. "Sallandı pencereden aşağıya." (C 125)
- sōnu çapırları, iki tafā çapırları. "Sonra çapalarız, iki tarafı çapalarız." (K 101/2, 5)

Sonuç

Bu araştırmamızın sonucunda, Güney-Batı Anadolu ağızlarında da görülen geniş ünlülerin daralması hadisesinin Muğla ağzında daha çok meydana geldiğini tespit ettik. Bu özellik, aslında Muğla ağzının en karakteristik özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muğla ağzında; ayrıca, daralmaya uğramış ünlülerin yanında büyük bir çoğunlukla tonlu ünsüzler bulunur. Bu bakımdan da Muğla ağzı dikkat çekicidir.

KISALTMALAR

- ADÜM-I** : Ahmet Caferoğlu, *Anadolu Dialoktolojisi Üzerine Malzeme I*
- C** : Ahmet Caferoğlu, *Muğla Ağızı*, makalesi.
- K** : Zeynep Korkmaz, *Güney-Batı Anadolu Ağızları, Ses Bilgisi (Fonetik)* adlı eseri.

KAYNAKLAR

- Buran Ahmet (1996), *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Ankara TDK yay. 660, s. 124
- Caferoğlu Ahmet (1962), *Muğla Ağızı, TDAY-Belleten*, s. 107-130
- Caferoğlu Ahmet (1994), *Anadolu Dialoktolojisi Üzerine Malzeme I*, Ankara: TDK yay.
- Caferoğlu Ahmet (1964), *Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri, TDAY-Belleten*.
- Caferoğlu Ahmet (1965), *Aydın İli Ağızlarından Örnekler ve Etnografya Bakımından Önemi, TDAY-Belleten*.
- Demir Nurettin (1996), *Nurettin Demir, Güney-Batı Anadolu Ağızlarında Kullanılan Şimdiki zaman Eki, -ik gelir, Uluslararası Türk Dili Kongresi, (26 Eylül-1Ekim 1992)*, TDK yay.
- Ercilasun Ahmet Bican (1983), *Muğla Ağızında Kullanılan Bir Şimdiki Zaman Şekli, Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara: Hacettepe Üniv. Ed. Fak. yay. Armağan Dizisi.
- Ercilasun Ahmet Bican (1983), *Kars İli Ağızları*, Ankara: Gazi Üniv. yay.
- Gülensoy Tuncer (1985), *Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki*, Ankara: TAKE, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağandan, s. 281-295.
- Korkmaz Zeynep (1995), *Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler, Türk Dili Araştırmaları I*, TDK yay., s.212.
- Korkmaz Zeynep (1995), *Güney-Batı Anadolu Ağızları. Ses Bilgisi (Fonetik)*, I. bs., Ankara Üniv. DTCF Yay., Ankara, 1956; II. bs. TDK yay.